

PRAZNIČNA ANTI- TEZA SLAVLJENJA POSTOJEĆEG

Svečano obeležavanje određenih datuma i proslavljanje postignutog uspeha odvija se uvek prema poznatom ritualnom scenariju čiji se tradicijski i arhajski elementi ne dovode u pitanje. Naime, praznično i slavljeničko ponašanje iako oslobođeno uobičajenih profanih kriterijuma podrazumeva izvesne pravilnosti prema kojima se i razuzdanost kao ekstremni vid praznične slobode iskazuje kao jedna od već zadatah ritualnih determinanti. Budući da sloboda ljudske mašte nije neograničena, jer i svako ljudilo, kako veli Šekspir, poseduje neki sistem. Izvesna logika i red, drugačiji od uobičajenih pravila svetovnog života koji se naziru u haotičnom ritualnom ponašanju, upućuju na mogućnost njihovog sagledavanja i vrednovanja upravo iz perspektive postojećih profanih društvenih pravila i kriterijuma.

Ukidanje i odbacivanje uobičajenih pravila tokom trajanja proslava je, zapravo, jedno od osnovnih ritualnih pravila prazničnog ponašanja. Kako se, dakle, odvija prema unapred utvrđenim konvencijama, ovakav vid ponašanja, različit od svakodnevnog po stepenu slobode je prvenstveno u funkciji poretka koji dopušta ispoljavanje ovakvih sadržaja. Mada čin proslavljanja prekretnih momenata vezanih za život pojedinca ili čitave zajednice, podrazumeva i mogućnost afirmativne evokacije osnovnih društvenih i kulturnih vrednosti, ritualna forma ukidanja postojećih pravila otvara, zapravo, pitanja o konačnoj ulozi i smislu ovakvog načina praznovanja. Reaktualizacija haosa, glorifikovanje do tada marginalnih i subordiniranih pojedinaца, degradacija nosioca vlasti i suspenzija vladajućih društvenih načela do simboličkog ili stvarnog ubijanja kraljeva predstavljaju svakako logički paradoksalne i teško dokučive pos-

tupke u okviru ritualnog proslavljanja i praznovanja. Za razliku, dakle, od praznične evokacije važećih društvenih principa, kao načina njihovog potvrđivanja, proslavljanje izraženo najsažetije u kršenju ovih načela implicira sadržajnu specifičnost ovih situacija. Nasuprot uobičajenoj profanoj situaciji, realnost koja joj se dijametralno suprotstavlja određuje se pojmom svetog čije je formiranje duboko zavisno i uslovljeno osnovnim karakteristikama kulturnog iskustva svake pojedinačne tradicije. Različitost od profanog i nemogućnost osporavanja određuje pojmovni horizont svetog do čije aktuelizacije dolazi naročito prilikom praznovanja i proslavljanja.

Praznično vreme nastaje prekidanjem uobičajenog, profanog vremena i dotadašnjih važećih društvenih pravila. U ovom periodu prekida dolazi, zapravo, do aktuelizacije specifične realnosti situirane između dva prekida, pa se zato i može govoriti o izvesnim analogijama sa segmentom vremena između dveju mernih jedinica. Naime, ukoliko je segmentiranje vremena bitno za njegovo merenje, onda je period između strogih podeoka praktično lišen mogućnosti preciznog određenja: to je period bez vremena, odnosno realnost praznične antistrukture i *communitasa*. Naravno, suština vremena je u njegovoj nedeljivosti, pa se ovom pretpostavkom lako ruše sve aporije koje nastoje da dokažu nemogućnost prevladavanja pretpostavljenih ograničenja. Vremenske granice koje smo utvrdili predstavljaju prvenstveno rezultat određenih konvencija karakterističnih u ovom slučaju i za praznične rituale kojima prekidamo uobičajenu, profanu i uspostavljamo jednu drugu, svetu realnost. Prekidanje uobičajenog, profanog vremenskog toka i uspostavljanje svetog vremena je, u stvari, vitalan udisaj olakšanja, odušak onim potisnutim silama čije bi drugačije oslobađanje moglo ugroziti postojeći, važeći poredak. Ponavljanje, odnosno vraćanje svetog, prazničnog, društveno vanvremenskog segmenta jedna je od osnovnih karakteristika vitalne pulsacije svih socio-kulturnih zajednica. Reaktualizacija društvenog bezvremena, odnosno ukidanje tokom trajanja praznika uobičajenih kategorija vremena, jeste način uspostavljanja haotičnog, nestruktuiranog i iracionalnog stanja koje, u stvari, zaokružuje jedinstvo profanog vremena. Njihovo ritmičko smenjivanje podrazumeva, dakle, i realnost bezvremna u prazničnom ritualu. Zato je i period između dva praznika, odnosno dve promene, vremensko razdoblje koje postoji u tom smislu samo kao rezultat izvršenih ritualnih prekida. Bez rituala ovakva razdoblja, veli Edmund Lič, ne bi ni postojala, pa bi celokupni poredak bio nezamisliv. Stvaranjem ovih vremenskih raspona, prema ovom autoru, mi zapravo stvaramo i samo vreme. Neophodnost

promene i potreba za ponavljanjem i održavanjem onih konstanti koje utemeljuju društveni i kulturni identitet jedne zajednice ocrtavaju i onaj najširi plan na kome se odvija i celokupni društveni život između ekstrema haosa i anarhije s jedne, i apsolutnog reda, s druge strane. Između ovih stanja, kako ističu Seli Mur i Barbara Majerhof, postoji stalna napetost i usaglašenost, pa stoga i ne dolazi do mogućnosti jednostranog prevladavanja. Dimenziji društvene dinamike inherentno je, dakle, smenjivanje dijametralno suprotnih stanja svetog i profanog, prazničnog i uobičajenog, strukture i antistrukture. Isticanje prazničnog rituala kao načina segmentiranja vremena bitno je i za razumevanje dinamičkog procesa društvenog života i smisla njegovog prolaženja kroz fazu preokretanja uobičajenih konvencija, hijerarhije i važećih društvenih pravila. Segmentiranje kontinuuma radi njegovog premeravanja, pri čemu u intervalu između uspostavljenih podeoka ostaje njegova nedeljiva suština, nije samo praznični mehanizam obeležavanja, odnosno stvaranja vremena, već i komponenta univerzalnog postupka stvaranja čija je jedna od osnovnih pretpostavki aktuelizacija stanja haosa. Uspostavljanje haosa, odnosno stanja antistrukture i *communitasa* tokom trajanja praznika, samo je jedan od načina društvenog ispoljavanja univerzalnosti kreativnog procesa, jer je svaki istinski stvaralački čin praznik čije je evociranje u vidu ritualnih proslava otkrivanje samih temelja kulturnog identiteta. Praznični haos kao negacija dotadašnjeg reda, hijerarhije i socijalne diferencijacije izražava, zapravo, delotvornost tih primarnih impulsa vezanih za potrebu preimenovanja postojećeg. Prazničnom sjaju inherentna je, zato, *mana*, mistična magijska sila koja označava onu dublju ravan misli koja vrši poistovećenje različitih značenjskih elemenata, i omogućuje funcionisanje protivrečnosti karakterističnih za neodređeno društveno stanje u vreme trajanja svečanosti. Mana je praznična svemogućnost, nastala kao neutralisani potencijal dovođenjem u vezu postojećih društvenih protivrečnosti. Karakteristična za stanje potiranja statusnih socijalnih razlika koje implicira svojevrsnu neodređenost iminentnu, na primer, svakom ritualnom subjektu tokom prelaženja iz jednog statusa u drugi, mana predstavlja i onaj višak značenja koji i omogućuje dovođenje u vezu vrlo različitih elemenata društvene i kulturne realnosti. Njena delotvornost se ogleda kako u vreme praznika, tako i u poezisu kao paradigmi svekolikog stvaranja. Zato, ukoliko prihvatimo Levi-Strosovo određenje mane kao „simbola u čistom stanju”, onda njena objava daje prazniku auru čistog kreativnog potencijala, umetnički i socijalno, dakako, vrlo različito primenljivog.

Oslobađanje potisnutog

Praznično raspoloženje se manifestuje, između ostalog, i u povišenoj društvenoj temperaturi: prazničnoj groznici koja zahvata sve članove zajednice. Praznična groznica je unutrašnja vatra kojom se društvo nastoji očistiti od određenih protivrečnosti. Ovaj način samolečenja društvenog organizma daje vatri praznične groznice — na kojoj sagoreli dotadašnji važeći društveni principi omogućuju ispoljavanje raspusnog, neputnog ponašanja i preokretanje uobičajenih pravila — i dimenziju utopijskog, jer se do tada potisnuti sadržaji mogu ispoljiti, kroz način preispitivanja društveno i kulturno mogućeg. Međutim, ovo eksponiranje će biti samo praznična sekvenca društvenog života jer će iz svog pepela ponovo vaskrsnuti važeći principi socijalne hijerarhije, statusnih razlika i nejednakosti.

Budući da se promena i uspostavljanje drugačije socijalne stvarnosti pokazuju samo kao prolazno poricanje postojećeg radi njegovog potvrđivanja, njihovu društvenu i kulturnu funkcionalnost i celishodnost i nije potrebno posebno isticati u kontekstu jedne ideološke komponente imanentne svakom prazničnom ritualu. Sagorevajući postojeće u cilju njegovog temporalnog ukidanja, praznična vatra osvetljava onaj prikriiveniji, tamniji i potisnutiji deo društvenog bića čiji predstavnici postaju glavni akteri praznične svečanosti. Suočavanje društva s tim drugim delom sebe u kratkoj, prolaznoj prazničnoj sekvenci ima zato kako utopijsku, tako i ideološku važnost.

Oslabađanje potisnutog kroz privremenu negaciju važećih pravila jeste, u stvari, način prilagođavanja dominantnoj društvenoj strukturi, postojećim odnosima i vrednosnoj hijerarhiji. Promene tokom trajanja praznika se vrše da bi nakon njega sve ostalo isto, ali i ojačano i osveženo snagom iskonskog početka vezanog za stanje nereda i haosa. Ritual praznovanja i proslavljanja je, dakle, način oslobođenja i „čišćenja” od onog „drugog”, latentno subverzivnog stvorenog u postojećem. Praznično sterilisanje te subverzivnosti jeste izraz najranijih težnji za uspostavljanjem kontrole nad nepoznatim, potisnutim i marginalnim, koje bi moglo ugroziti postojeći poredak ukoliko bi došlo do njihovog drugačijeg i nekontrolisanog ispoljavanja. Praznik, dakle, znači proslavljanje pobeđe nad tim iskušenjem, odnosno način obnavljanja društvenog imuniteta od sila koje bi ga mogle osporiti i dovesti u pitanje. Praznična obnova se vrši izvan vremena, odnosno u pro-

storno-vremenskom segmentu suspendovanih uobičajenih, profanih pravila čije prekidanje omogućuje stvaranje jedne nove, neuobičajene, svete realnosti.

Kulturni i društveni identitet svetog daje ispoljenim sadržajima i svojstvo neupitnosti vezano i za mogućnost dozvoljenog prekršaja važećih profanih principa. Za razliku, dakle, od afirmativnog načina proslavljanja postojećih društvenih pravila i hijerarhije, praznik otvara i mogućnost suspendovanja važećih pravila i oslobađanje potisnutog i marginalizovanog. Uslovljeno prvenstveno ritualnim pravilima, ovaj vid oslobađanja od nužnosti i zakona profanog implicira i svojevrsnu intuitivnu spoznaju važnosti eksponiranja sadržaja iza granice društvenog ega. Principi pravde i socijalne egalitarnosti iz jednog budućeg, željenog i sanjanog društva postaju u vreme trajanja praznika realnost, jer se ukidaju razlike između povlašćenih i ugnjetenih, bogatih i siromašnih, vlastodržaca i potčinjenih. Paradigmu ovakvog načina proslavljanja čine obredi prelaza koje u brojnim varijantnim formama srećemo kako u tradicijskim, tako i u savremenim kulturama.

Za razumevanje ove paradigme od posebne je važnosti ukazati na karakteristike središnje, marginalne (liminalne) faze obreda prelaza, jer upravo u vreme njegovog trajanja dolazi do ispoljavanja antistrukturnih, neizdiferenciranih, egalitarnih, neposrednih i neracionalnih sadržaja praznične stvarnosti. Navedene karakteristike liminalne obredne faze impliciraju ritualno aktualizovanje potpuno drugačijih principa od onih svojstvenih strukturi i uobičajenim profanim društvenim odnosima, što znači i suspendovanje dotadašnjih, važećih društvenih načela, odnosno njihovu simboličku ili stvarnu negaciju.

Motiv društvenog greha

Ukidanje kraljevskih prerogativa u vreme novogodišnjih svetkovina, zamenjivanje vladara njegovim mlađim naslednikom bilo je rasprostranjeno u antičkim državama od Vavilona do Rima. Od rimskih saturnalija do srednjevekovnih karnevala dolazilo je do privremenog sankcionisanja važnosti marginalnih vrednosti i uzdizanja potčinjenih i ugnjetenih do kraljevskog trona sa svim atributima vrhovne vlasti. Burleske svetkovine su ostale bit narodnog viđenja sveta, ali i način kritike božanskog prava vladara i njegove nepogrešivosti kroz narodnu svečanost slavljenja budala. Oficijelna vlast je tolerisala ovakav način proslave, jer je time eliminisala opasnost od subverzije. Tako je iza svečanih trijumfalnih povorki rimskih impera-

tora išla i povorka čiji su struktura i ponašanje bili dijametralno suprotni onoj koju je predvodio vladar. Na čelu ove druge povorke bio je klovn koji je parodirao i ismejavao vladara. Moguća samo u vreme proslavljanja praznika, i pobeđe, parodija parade i vlasti se iskazuje kao slavljenje onog potisnutog i marginalizovanog radi njihovog potpunog integrisanja u postojeći socijalni i vrednosni poredak.

U svetlu ovog prazničnog modela karikiranja, detronizacije i simboličkog ubistva nosioca vlasti, može se sagledati i suspendovanje patrijarhalnih načela čiji je nosilac mladoženja tokom trajanja svadbenog obreda. Naime, ritualno marginalizovanje mladoženje, kao izraz privremenog suspendovanja važećih patrijarhalnih društvenih principa, neodvojivo je od ritualnog glorifikovanja i slavljenja mlade, čiji je realan društveni status marginalan. U tom smislu se i obredni sadržaj svadbe iskazuje kao projekcija patrijarhalno društveno nesvesnog nastalog kao rezultat potisnute svesti o društvenim protivrečnostima i nejednakostima realnih društvenih statusa ritualnih subjekata. Latentni nivo njihovog stvarnog značenja vezan je za oslobađanje potisnutog „strukturnog greha” društva i fiktivno zadovoljavanje egalitarnih želja socijalno marginalizovanih lica.

Ritualna dimenzija narodnih svetkovina pružala je mogućnost kritike društva i uspostavljanja unutrašnje ravnoteže između različitih socijalnih segmenata. U okviru ovog modela možemo prepoznati i izvesne elemente savremenih državnih i verskih praznika. Snižavanje cena proizvodima, uvođenje vanrednih prevoznih sredstava, uz odgovarajuće popuste, i amnestiranje osuđenika samo su neki od momenata ideološkog aspekta praznika vezanog za privremeno ublažavanje ili ukidanje postojećih društvenih i klasnih razlika i protivrečnosti. Praznik i danas koristi mogućnost privremenog anestežiranja društvenog ega kao načina ukidanja ili spuštanja praga uobičajene cenzorske tolerancije.

U ovim uslovima se otvara i mogućnost oslobađanja zabranjenog i slobodno, nekažnjeno kršenje uobičajenih pravila. Dozvoljeni greh u ekstremnoj razvratnosti i razuzdanosti jeste, zapravo, odgovor na postojećim poretkom stvoreni greh. U tom smislu i uživanje, u kršenju pravila govori o statusu onih koji zadovoljno učestvuju u svetkovanju, jer su, po pravilu, izvan uobičajenih, stvarnih i životnih igara. Ritualno ispunjenje do tada odlaganih i potiskivanih želja jeste kolektivni san koji traje do po-

novnog buđenja društvenog ega. Ovakav praznični model pokazuje maksimalnu društvenu efektivnost ostvarenu minimalnom racionalnošću, jer je afirmacija postojećeg izvršena kroz njegovu prolaznu i prividnu negaciju. Praznična antiteza uobičajenoj profanoj društvenoj realnosti jeste najadekvatniji način slavljenja i obnavljanja postojećeg poretka čija je vitalnost upravo i zavisna od blagovremenog oslobađanja suprotnosti koje bi ga mogle dovesti u pitanje.

